

ساختمان جدید کتابخانه ملی ایران

مهندس بدالله رزاقی^۱
مهندسان مشاور پیرراز

چکیده

نخستین کتابخانه ملی ایران با طرح آندره گدار، معمار و باستان‌شناس فرانسوی در سال ۱۳۱۶ خورشیدی بازگشایی می‌شود. سبک معماری به کار گرفته شده در این بنا که سبک ملی خوانده می‌شود، متأثر از عناصر، فرم‌ها و ایده‌های معماری دوران ساسانی، به طور نمونه طاق کسری است. اندام کلی کتابخانه ملی حاضر، ترکیبی پالارونده، سیال و شناور است و ترکیب هرمی آن یادآور ترکیب اکثر بناهای دلپذیر در معماری گذشته این مرز و بوم می‌باشد. بنای کتابخانه ملی با توجه به روح معماری سرزمین (اقلیم، آب و هوا، فرهنگ و پیشینه تاریخی)، آخرین دستاوردهای تکنولوژیکی و عوامل محیط پیرامونی و استقرار خود شکل گرفته است.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه ملی، ساختمان، معماری

اداره کل باستان‌شناسی وارد ایران می‌شود و در سال ۱۳۱۲ عهده‌دار اداره امور موزه وزارت معارف بوده است. این ساختمان در حال حاضر در خیابان سی تیر تهران واقع است.

ویژگی‌های معماری

سبک معماری به کاررفته در بنا «سبک ملی» است. معماری سبک ملی یکی از سبک‌های معماری به کار گرفته شده در دوران پهلوی اول است. از ویژگی‌های این سبک می‌توان، رجوع به معماری دوره ساسانی و استفاده از عناصر، فرم‌ها و ایده‌های آن دوران (که خود منبعث از معماری دوره اشکانی و بازتابی از معماری مناطق کویری و گرم و خشک است) را نام برد.

تاریخ افتتاح نخستین ساختمان کتابخانه ملی ایران به سال ۱۳۱۶ خورشیدی باز می‌گردد. در سال ۱۳۱۲ خورشیدی، وزیر فرهنگ وقت، علی‌اصغر حکمت، مأمور احداث موزه و ساختمان‌های مربوط به آن می‌شود. پس از بررسی‌های انجام شده در سال ۱۳۱۵ خورشیدی، قطعه زمینی در گوشه شمال غربی میدان مشوق، در قسمت شمالی موزه ایران باستان، به مساحت حدود ۳۵۰۰ مترمربع در نظر گرفته می‌شود.

طراحی نقشه کتابخانه به آندره گدار، معمار و باستان‌شناس فرانسوی سپرده می‌شود (آندره گدار که یکی از بانیان معماری و شهرسازی در ایران معاصر است، در سال ۱۳۰۷ خورشیدی به دعوت دولت وقت ایران برای سامان‌دهی و راه‌اندازی

**سبک معماری به کار رفته در
بنا «سبک ملی» است. معماری
سبک ملی یکی از سبک‌های
معماری به کار گرفته شده در
دوران پهلوی اول است**

ساختمان کتابخانه ساده، متقارن و به دور از تزئینات طراحی شده است. از ویژگی‌های بارز این سبک که در معماری ساختمان کتابخانه از آن بهره گرفته‌اند، می‌توان به ارتفاع زیاد بنا اشاره کرد. بدین منظور در نمای ساختمان برای تأکید بر ارتفاع آن، از نیم‌ستون‌های عمودی برجسته استفاده شده است. نیم‌ستون‌های برجسته آجری از روی سکوها شروع شده و تا زیر سقف ادامه پیدا می‌کند. در فاصله بین ستون‌ها، پنجره‌های قوس دار و جناغی قرار گرفته‌اند. تقسیمات موجود در نما برگرفته از تقسیمات موجود در بناهای دوران ساسانی (به طور نمونه طاق کسری) است. مصالح اصلی به کار رفته در بنا نظیر اکثر بناهای دوران ساسانی از آجر است. به دلیل هم‌جواری کتابخانه با موزه ملی ایران که آن هم به دست گدار طراحی شده است، در ساخت بنای کتابخانه سعی بر حفظ یکنواختی و تجانس آن با ساختمان موزه شده است.

کنونی، نمادی است که در عین حفظ میراث گذشته، نقشی فعال در تغییر و هدایت جامعه به سوی فردای متعالی دارد. _ سابقه کتابخانه در ایران به دوران باستان (قبل از دوران اسلامی) بازمی‌گردد. فزاینده‌ترین تمدن ایران زمین به کتابخانه‌های شکوهمندی مزین است که در دوران‌های گذشته برپا بوده‌اند.

با گذشت چند دهه و پیشرفت کتابخانه‌ها و کتابداری در ایران، دیگر ساختمان سی تیر پاسخگوی کتابخانه ملی نبود و به ناچار از چندین ساختمان - به صورت پراکنده در تهران - بهره گرفته شد. نیاز به طراحی و ساختمانی مناسب و در شأن کتابخانه ملی بیش از پیش احساس می‌شد. در دهه ۱۳۶۰ کار طراحی این مهم آغاز شد. کتابداران اصول علمی کتابداری حاکم بر ساختمانی برای کتابخانه ملی ایران را این چنین ترسیم کردند:

- طیف بسیار متنوع خدمات و وظایف کتابخانه ملی و تغییرات و پیشرفت‌های مستمر در روش‌ها و تکنولوژی‌های خدمات آن، دلیلی برای طراحی کتابخانه به گونه‌ای است که علاوه بر به کارگیری آخرین دستاوردهای تکنولوژیکی، منعکس‌کننده روح معماری این سرزمین باشد.

_ کتابخانه ملی هر کشور، جایگاه پاسداری از میراث مکتوب و غیر مکتوب اندیشه و فرهنگ آن سرزمین است که با توجه به جایگاه محوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی در تمدن

- کتابخانه ملی ایران پیوندی اساسی با گذشته و حال و سرنوشت نسبتاً دور ملت ایران دارد، از این رو در طرح کتابخانه باید از توان فنی و قابلیت طراحی معماران و مهندسان ایرانی بهره گرفته شود.

در طرح ساختمان جدید، دستیابی به این اهداف با مطالعه آخرین دستاوردهای تکنولوژیک و تحولات فنی

یکی از عوامل شکل‌گیری معماری کتابخانه خصوصیات ذاتی طرح است که به عواملی چون محیط پیرامونی و محل استقرار آن بستگی دارد

و حرفه‌ای مربوط به راهبری و اداره کتابخانه‌های ملی در دنیا و آشنایی با آثار برجسته معماری قدیم و جدید سایر کشورها و اخذ عناصر معماری از معماری پیشرفته آنان و تبدیل به معماری ایران، حاصل شده است. در این طرح سعی بر انعکاس روح معماری سرزمین (اقلیم، آب و هوا، فرهنگ و پیشینه تاریخی) در بنای آن شده است. مجموعه عوامل متعددی در شکل‌گیری طرح کتابخانه ملی مؤثر هستند که جدا کردن آن به دیدگاه‌های یکسونگرانه و تک بُعدی منجر می‌شود. مجموعه‌ای از محدودیت‌ها، بایدها و نبایدها، امکان‌ها و تصمیم‌ها که در هر طرح معماری وجود دارند، عوامل شکل‌دهنده طرح هستند. یکی از عوامل شکل‌گیری معماری کتابخانه خصوصیات ذاتی طرح است که به عواملی چون محیط پیرامونی و محل استقرار آن بستگی دارد. از دیگر مشخصه‌های با اهمیت دیگر که در شکل‌گیری طرح معماری تأثیر گذاشته است، تنوع بسیار زیاد فضاها از جنبه ابعاد، بار زنده، نیاز به نور، نیاز به تأسیسات و امثال آنهاست. حجم کلی کتابخانه ملی با توجه به کاربری و محل

استقرار خود به صورت گسترده، فشرده و با ترکیبی از نظم و آزادی فضایی شکل گرفته است. در این طرح عناصر مکان مناسب خود را در اندام کلی پیدا کرده‌اند. جایگزینی فضاهای گوناگون به تبع نور یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری شکل کلی بنا محسوب می‌شود. نیاز فضاهای کتابخانه به نور طبیعی و مصنوعی، فضاهای متنوعی را به وجود می‌آورد که ترکیب آنها نیاز به معماری متفاوتی خواهد داشت. با توجه به جایگزینی فضاها به تبع نور و اهمیت نور در کتابخانه، نورگیری فضاها از طریق روزن‌ها، نورگیرهای حاشیه‌ای بین طبقات و نورگیرهای سقفی مستقر در سطح بام تأمین می‌شود. نور یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری فضا در معماری ایرانی است. نورگیری فضاهای داخلی به وسیله نورگیرها و پیشانی ساختمان، یادآور فضاهایی چون بازار و مسجد و بناهایی چون قلعه و ارگ است. در ساختمان کتابخانه فضاهایی که نیاز کمتری به نور طبیعی دارند در جبهه غربی بنا قرار گرفته‌اند. نمای جبهه غربی کمترین بازشو را نسبت به بقیه جداره‌ها دارد. در این جبهه با کاشت درختان بلند و خزان سعی در ایجاد سایه شده است. بازشوها در این جبهه در تابستان، نور

رنگ غالب معماری ایران به رنگ آجر و خاک، آجر از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای بهره‌مند است. آجر یکی از مصالح پیش‌ساخته‌ای است که در معماری ایران به‌وفور و در شکل‌های متنوع از آن استفاده شده و در ترکیب با عظمت بنای کتابخانه، این احساس را به بیننده القاء می‌کند که این عظمت، ساخته دست انسان‌هایی چون خود ما است و نمایانگر صبر و ایمان سازنده‌ای است که این عظمت و زیبایی را به وجود آورده است.

اندام کلی کتابخانه ملی، ترکیبی بالارونده، دورشونده، سیال و شناور است. جهت بنا سمت و سویی ندارد و دید را به بالاتر و دورتر می‌کشاند. ترکیب هرمی ساختمان یادآور ترکیب اکثر بناهای دلبزیر در معماری گذشته این مرز و بوم است. این ترکیب هرمی به حجم اصلی ساختمان منحصر نشده و ادامه آن در پستی و بلندی‌های سبز اطراف محوطه، ساختمان و محوطه را به صورت اندامی یکپارچه تا کناره‌های زمین کشانده است.

پی‌نوشت:

1 . Pirraz@iredco.com

خود را از سایه درختان گرفته و در زمستان با تابش مناسب آفتاب از روشنایی و گرمای آن بهره‌مند می‌شوند. از دیگر مشخصه‌های مکان‌یابی فضاها، بار زنده موجود در فضاهاست. فضایی که از لحاظ بار زنده وارد بر کف، سنگین‌تر از بقیه فضاها بوده‌اند (مخازن کتاب) و در طبقه پایین‌تر در زیر فضاها اصلی جای گرفته‌اند. این عمل مرکز ثقل ساختمان را پایین آورده و طرح را در مقابله با نیروهای زلزله مقاوم‌تر کرده است. در بالاترین تراز ساختمان، فضاهاى دفاتر ریاست و اداری که بار سبک‌تری دارند، قرار گرفته‌اند. مصالح اصلی به‌کارگرفته‌شده در کتابخانه ملی، آجر، بتن و گچ است. با توجه به اصول معماری ایرانی که یکی از آنها خودبسندگی و استفاده از مصالح بوم‌آورد است، در بکارگیری مصالح سعی در استفاده از مصالحی شده که ماده اولیه آنها به وفور در طبیعت محیط پیرامون ساختمان یافت شود.

کیفیت نور و آفتاب درخشان ایران، رنگ غالب ساختمان‌های کویری را به رنگ خاک، کاهگل و آجر سوق داده است. با در نظر گرفتن همخوانی آجر با اقلیم ایران و